

Dževad Juzbašić, *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom saboru i jezičko pitanje (1910.-1914.)*, ANUBiH, Djela, knjiga LXXIII/42, Sarajevo 1999., str. 255.

Razdoblje od donošenja Zemaljskog ustava za Bosnu i Hercegovinu i početka rada Sabora, pa do izbijanja Prvog svjetskog rata u historiji Bosne i Hercegovine predstavljalo je veoma važnu etapu u razvitku nacionalno-političkih odnosa u zemlji. I pored svoje nesumnjive važnosti, problematika ovog perioda u postojećoj literaturi nije bila dovoljno obrađena. Radu Sabora i političkim odnosima u ustavnom periodu posvećivana je određena pažnja kroz historiografske priloge i preglede, ali je o tome bosanskohercegovačka historiografija bila bez ijedne potpunije monografije. Knjiga akademika Dževada Juzbašića *Nacionalno-politički odnosi u Bosanskohercegovačkom saboru i jezičko pitanje (1910-14)*, koja se pojavila u izdanju ANUBiH, mogla bi popuniti ovu prazninu. U njoj profesor Juzbašić posebnu pažnju posvećuje nacionalno-političkim odnosima u bosanskohercegovačkom Saboru, koji su veoma često bili usko povezani sa tretmanom nacionalnog, a posebno jezičkog pitanja u Bosni i Hercegovini.

Sadržaj knjige čine uvod, devet glava osnovnog teksta, 17 strana priloga¹, obimniji, veoma koristan sažetak na engleskom jeziku (235-246), popis kratica (247-248), te registar imena (249-255). Autor svoje analize i zaključke temelji na iskorištenim primarnim izvorima sarajevskih i bečkih arhiva, savremene štampe i relevantne literature. Djelo, koje je uredio akademik Avdo Sućeska, pojavilo se u tiražu od 1.000 primjeraka.

Na samom početku monografije autor je interesantnim citatom ilustrovao jednu od značajnijih karakteristika historije BiH austro-ugarskog perioda, ili čak i ukupne naše prošlosti.² Riječi M. Đurđevića upućuju na međunacionalne ne-

¹ Previšnje rješenje od 17. februara 1910. o uvođenju ustavnih uredaba, Zakon o uređivanju zvaničnog i nastavnog jezika u Bosni i Hercegovini, Osnova naredbe Zemaljske vlade za BiH od 1914. i Revizija pravopisa srpsko-hrvatskog jezika.

² "Kad je baron Jovanović već svu Hercegovinu umirio i red uspostavio, najaviše njegov povratak u Mostar. Cijeli se grad uze pripremati, da ga sjajno dočeka, jedni od iskrena veselja, a drugi, jer im nije moglo biti drukčije. Za doček je valjalo postaviti slavluk na Velikoj Tepi. Kad su stali kititi ovaj slavluk raznim barjacima, nastade veliki metež među građanima radi barjaka i natpisa: jedni su htjeli, da se metnu samo srpski barjaci i natpis ćirilicom, a drugi opet htjedoše metnuti hrvatske barjake i natpis latinicom. Napokon se Srbi i Hrvati pogodiše na pola, ali s uvjetom da na frontu bude latinica među srpskim barjacima. Kad Turci (t.j. Muslimani, nap. Dž. J.) opaziše tu nesuglasicu odijeliše se i napraviše drugi slavluk u sasvim turskoj formi, od skupocjena platna i kadife, a sve to vezeno zlatom i s turskim natpisom na Suhodolini pred konakom. Jevreja Španjolaca bijaše onda u Mostaru samo četiri obitelji sa 19 duša. i oni napraviše slavluk na Luci i nakitiše tevratima i srebrenim ćiracima". Martin Đurđević, *Memoari sa Balkana (1858-1878)*, Sarajevo 1910., str. 186-187.

suglasice na bosanskohercegovačkim prostorima, koje su i u ustavnom periodu bile gotovo stalna pojava.

U uvodnim razmatranjima i prvoj glavi (7-38) autor se bavi pitanjima jezika, pisma i nacionalnih odnosa u periodu koji je prethodio otvaranju Bosanskohercegovačkog sabora. Nakon austro-ugarske okupacije BiH jezičko pitanje se ubrzo pojavilo kao politički problem. Prije svega, oko naziva jezika kojim se služilo domaće stanovništvo i upotrebe pisama (ćirilice i latinice) u školama i saobraćanju zvaničnih organa ukoliko se ono odvijalo na narodnom jeziku. Kasnije je jezičko pitanje dobilo i svoju socijalnu komponentu. Tada su domaće političke vođe nastojale da narodnom jeziku obezbijede privilegiju jedinog zvaničnog jezika. Mada se jezičko pitanje povremeno javljalo kao dominantan politički problem ono je "često bilo samo katalizator u političkim previranjima koja su imala svoju dublju socijalnu, kulturnu i političku pozadinu" (7). Preko njega su se prelamali problemi državnopravnog položaja BiH i agrarnih odnosa, a koalicije pojedinih političkih grupacija u Bosanskohercegovačkom saboru u svojim dogovorima neizostavno su imale i jezičku komponentu.

Naziv narodnog jezika i prvenstvo upotrebe jednog od pisama imali su neobičnu važnost za nacionalne pokrete u BiH, koji su se borbom za uvođenje preferiranog naziva jezika ili vrste pisma borili za afirmiranje svoje nacije, ili je pak na taj način dokazivano nacionalno postojanje. Profesor Juzbašić podvlači specifičnost u nacionalnom razvitku bosanskohercegovačkog stanovništva, konstatujući da je vjerska pripadnost vremenom determinisala i nacionalnu pripadnost. Pored toga, Bosna i Hercegovina je bila područje uticaja susjednih nacionalizama čiji su se velikodržavni interesi prelamali preko njenog teritorija i stanovništva. Neravnomjernost u nacionalnom razvitku bosanskohercegovačkih naroda bila je činjenica koja je činila bosanskohercegovačko tlo plodnijim za širenje srpske ili hrvatske nacionalne ideje. Razmatrajući pitanje razvoja nacionalne svijesti autor zaključuje da je "u doba austro-ugarske okupacije u Bosni i Hercegovini proces formiranja srpske nacionalne svijesti bio (je) kod pravoslavnog stanovništva uglavnom završen", dok je kod katoličkog stanovništva bio u toku, a kod Muslimana je taj proces imao izražene osobenosti (9). Autor konstatuje da su se bosanski Muslimani identificirali kao Bošnjaci ili Bosanci u odnosu na druge muslimanske narode, a da ta nominacija nije važila u unutarbosanskim relacijama. Na prelasku XIX u XX stoljeće oni su koristili religioznu nominaciju za identifikaciju svoje posebnosti, a sve njihove organizacije i institucije tada nose muslimanski predznak (9-10). Što se tiče interkonfesionalnog bošnjaštva ono nije dobilo značajniji politički izraz. Autonomističke težnje begovskog muslimanskog sloja u doba osmanske vladavine nisu imale značajniju podršku nemuslimanskog stanovništva, fratarsko bošnjaštvo ostalo je nerazvijeno i nestalo u hrvatstvu, a kod bosanskohercegovačkih pravoslavnih nije ni bilo pokušaja njegove afirmacije.

Promjena državnog okvira 1878. godine odrazila se i u sferi jezika. Njemački jezik je dobio primat u unutrašnjem službenom saobraćaju, a jezik bosanskog stanovništva preovladavao je u saobraćaju sa strankama. Nakon okupacije službeni naziv jezika kojim je govorilo stanovništvo nije bio ustaljen (bosanski, bosanski-zemaljski, hrvatski, srpsko-hrvatski, hrvatsko-srpski), da bi u Kállayevoj eri propagiranja interkonfesionalnog bošnjaštva naziv bosanski zemaljski ili samo bosanski jezik potisnuo sve ostale. Na uvriježenost tog naziva kod bosanskih Muslimana ukazuje i činjenica da oni svoj jezik nazivaju bosanskim i nakon 1907. godine, kada oficijelni naziv jezika postaje srpsko-hrvatski. Promjena naziva jezika shvaćena je u vodećim krugovima Muslimana kao mjera preduzeta u korist njihovog srbiziranja i kroatiziranja. Članovi Egzekutivnog odbora MNO preuzimali su dio krivice za promjenu naziva jezika jer se "za bošnjaštvo nijesu zauzimali", ali se, kao ni do sada ni "u buduće neće osjećati Srbstvom ni Hrvatstvom"(29). Inače, treba primijetiti da je kod najvećeg dijela muslimanskog stanovništva u BiH kroz cijelo XX stoljeće stalna pojava neprihvatanje srpske ili hrvatske nacionalne ideje, što znakovito ukazuje na postojanje visokog stepena svijesti o nacionalnoj posebnosti. Razlog zašto se bošnjaštvo u tom periodu nije afirmisalo kao moderna nacionalna ideologija, autor s pravom traži u strukturi vodećeg sloja bosanskohercegovačkih Muslimana, zaključujući da begovski sloj nije mogao biti predvodnik modernog nacionalnog pokreta. Taj sloj je u vrh liste svojih prioriteta stavio zadržavanje postojećih agrarnih odnosa, a ne promoviranje nacionalne ideje.

Profesor Juzbašić je u ovoj monografiji značajan prostor (glave II-VI, str. 39-141.) posvetio karakteru Sabora, političkoj i socijalnoj strukturi izabраниh poslanika, te brojnim aktivnostima u, i izvan poslaničkih klupa. Posebna vrijednost ovog dijela knjige leži u činjenici da autor izlazi iz okvira praćenja Sabora sa stanovišta ustavnih odredaba, analizirajući njegov rad kroz konkretne aktivnosti. Nakon provedenih istraživanja i njemu svojstvene temeljite analize akademik Juzbašić zaključuje da je Sabor, i pored svih nametnutih ograničenja "bio politička pozornica, koja se našla u centru pažnje javnosti, pa Austro-Ugarska nije bila indiferentna prema tome kako će biti političko držanje Sabora" (54).

Paragrafom 11 Zemaljskog ustava iz 1910. zagaranovano je svim zemaljskim pripadnicima čuvanje narodne osobine i jezika. Ustav ne donosi nikakvu odredbu o pismu, niti pominje naziv jezika kojim govori stanovništvo Bosne i Hercegovine. Nakon otpočinjanja rada Sabora korištenje srpskohrvatskog jezika u praksi je značajno prošireno. Sa porastom broja kvalifikovanih kandidata za javne službe iz reda domaćeg stanovništva jezičko pitanje se javlja i kao važan socijalni problem. Kao značajan problem na početku saborskih aktivnosti javiće se definisanje kompetencija Sabora u regulisanju jezičkog pitanja. Domaći politički akteri nastoje srpsko-hrvatskom jeziku obezbijediti privilegij jedinog zvaničnog jezika, što bi neizostavno vodilo potiskivanju stranog činovništva.

Socijalna komponenta jezičkog pitanja najjače je došla do izražaja na željeznici usljed činjenice da je na njoj bilo zaposleno malo domaćih ljudi, koji su uz to po pravilu zauzimali najniža mjesta.

Na početku rada Sabora (otvoren 15. juna 1910. godine) vladala je relativno dobra klima među nacionalno-političkim grupama, ali pozitivan trend je bio uskoro prekinut i otpočinju stranačko-nacionalni sukobi, stranačka koaliciranja i prestrojavanja. Trajnija međustranačka koalicija formirana je u Saboru u vezi sa pokretanjem agrarnog pitanja. Preliminarni sporazum Srpskog poslaničkog kluba i Hrvatske narodne zajednice nije mogao biti ostvaren zbog nepremostivih suprotnosti između srpske i hrvatske nacionalne politike. Obje su imale za krajnji cilj prisajedinjenje Bosne i Hercegovine Srbiji, odnosno Hrvatskoj. Ni srpsko-muslimanski blok nije dolazio u obzir zbog činjenice da je muslimansko vodstvo od svog potencijalnog koalicionog partnera očekivalo podršku u sferi agrarnog pitanja, koju srpski klub nije mogao dati, prvenstveno zbog svog biračkog tijela. Tako je ostao otvoren samo prostor za formiranje hrvatsko-muslimanskog bloka, koji će u Saboru djelovati kao vladina većina. Sporazumom s kraja marta 1911. godine između hrvatskih političkih grupa, s jedne, i Muslimanskog saborskog kluba s druge strane, muslimanski poslanici su obećali dati podršku osnovi jezičkog zakona koju su izradili Hrvati (po tom prijedlogu naziv hrvatski se nalazio ispred srpskog, a latinica ispred ćirilice), a Hrvati da će podržati fakultativni otkup kmetskih selišta (čitluka). Srpski poslanici su odbijali hrvatski prijedlog aludirajući da on asocira na hrvatski karakter Bosne i Hercegovine (69).

Nevelika, ali uticajna grupa muslimanskih poslanika predvođena Dervišbegom Miralemom nije potpisala pakt sa Hrvatima, već je istupila iz Kluba nastavljajući saradnju sa Srbima. Oni su bili na stanovištu da naziv jezika treba da riješe Hrvati i Srbi međusobnim sporazumom. Razmatrajući ova mimoilaženja u Muslimanskom klubu autor zaključuje da se "razlika između Miralemove grupe i većine u Muslimanskom klubu odnosila (se) prvenstveno na političku strategiju i taktiku i izbor saveznika, a ne na problem "nacionalnog opredjeljenja" Muslimana niti na agrarno pitanje" (90).

Koliko je i Hrvatima i Srbima bilo stalo pridobiti Muslimane jasno pokazuje situacija oko zahtjeva muslimanskih poslanika za ravnopravan tretman trećeg, arapskog pisma. I jedni i drugi su bili spremni da se za oznake na putevima upotrebljava i arapsko pismo, iako su uviđali nepraktičnost takve mjere. Muslimanski poslanici su tražili ravnopravnost arapskog pisma kako bi se i na tom polju izjednačili sa druga dva naroda u Bosni i Hercegovini. Miralem je izjavio da je suština ovog prijedloga u ostvarenju cilja Muslimana da "nacionalno ne postanu ni Srbi ni Hrvati, jer je njihova deviza: Bosna Bosancima"(107). Tako je u ovoj epizodi izgradnje nacionalnog identiteta Muslimana arapskom pismu ustupljeno mjesto koje ono stvarno nije moglo imati u nacionalnoj afirmaciji

maciji Muslimana. Konačno, 1912. godine došlo je do sporazuma oko jezičkog pitanja nakon popuštanja Hrvata, koji su prihvatili da se jezik zvanično nazove srpsko-hrvatski.

Autor se u ovoj monografiji osvrnuo i na tretman vladinih strateških investicionih programa u bosanskohercegovačkom Saboru, čije su izglasavanje poslanici nastojali povezati sa rješavanjem niza svojih zahtjeva. U vezi sa izglasavanjem zakona o gradnji novih željeznica (novembar 1912.) sve saborske grupe su zahtijevale da se srpsko-hrvatski prethodno ozakoni kao vanjski i unutrašnji službeni jezik željeznica. Iako je zakon o gradnji željeznica izglasan zahvaljujući glasovima "radne većine", Sabor je votiranje vladinog prijedloga budžeta za 1913. godinu uslovio zahtjevom da srpsko-hrvatski postane jedini zvanični jezik. Kada su austro-ugarske vlasti uvidjele da Sabor neće votirati budžet za 1913. bez rješenja jezičkog pitanja u duhu zahtjeva poslanika prekinuto je zasjedanje Sabora (18. decembra), koji će biti ponovo sazvan tek poslije godinu dana.

Profesor Juzbašić s pravom posebnu pažnju posvećuje nacionalnim odnosima u BiH i politici austro-ugarskih organa vlasti u doba balkanskih ratova (glava VII, str. 143-160). Rat balkanskih saveznika i Otomanskog carstva uveliko je pogoršao odnose između muslimanskog i srpskog stanovništva u BiH i prouzrokovao nestabilnost u zemlji. Ni Sabor nije mogao ostati imun na ova dešavanja. Srpski poslanici pokrenuli su pitanje revidiranja rješenja agrarnih odnosa. Njihov prijedlog obligatornog otkupa kmetskih selišta (čifluka) nije bio ništa novo, ali je nova bila agresivnost u nastupu predlagачa što je doprinosilo povećanju zategnutosti među grupacijama u Saboru.

U posljednje dvije glave (str. 161-215.) autor je obradio pokušaje reformisanja državnopravnog položaja Bosne i Hercegovine u Monarhiji, obrazovanje saborske radne većine, izglasavanje jezičkog zakona, kao i saborsku aktivnost do raspuštanja Sabora. Nakon što su prevazidjeni problemi u formiranju radne većine, u ljeto 1913. godine, dolazi do postizanja kompromisa o Zakonu o zvaničnom i nastavnom jeziku. Nova vladina koalicija (Muslimanski i Hrvatski saborski klub i srpska grupa Danila Dimovića) i Zemaljska vlada sporazumjeli su se da se u BiH omogući upotreba srpsko-hrvatskog jezika i u unutrašnjoj službi na željeznicama, koliko to dopuštaju vojni interesi. S druge strane, Zemaljska vlada je pripremila posebnu Naredbu koja je djelomično dolazila u suprotnost sa pomenutim dogovorom, a ticala se upotrebe njemačkog i madarskog jezika. Poslije dobijanja saglasnosti od strane ugarske i austrijske vlade da će jezički zakon biti prihvaćen, provladina saborska većina ga je izglasala odmah po otvaranju Sabora, 30. decembra 1913. godine (198). Sankcionisanjem ovog zakona srpskohrvatski jezik je uveden u sve organe uprave u Bosni i Hercegovini uz određena ograničenja na zemaljskim željeznicama, gdje zbog vojno-strategijskih razloga njemački jezik zadržava primat.

Autor nastavlja pratiti rad Sabora i nakon izglasavanja jezičkog zakona, analizirajući ga do kraja njegove djelatnosti. U prvoj polovini 1914. došlo je do usvajanja nekoliko važnih zakonskih prijedloga o investicijama. U tom periodu dolazi do previranja u vladinoj saborskoj većini, unutar sve tri nacionalne grupe. Ubrzo nakon atentata, 9. jula 1914. formalno je zaključeno IV saborsko zasjedanje, a 15. februara 1915. Car je raspustio bosanskohercegovački Sabor. Događaji koji su uslijedili nakon atentata onemogućili su sankcionisanje nekih usvojenih zakona u Saboru, kao i ostvarenje donesenih, za koja su čak bila pribavljena novčana sredstva.

Profesor Juzbašić se i u ovom djelu dokazao kao majstor analize i zastupnik pravca u historiografiji čiji pobornici ostaju vjerni primarnom izvoru, nazivajući pojave imenom kakvim ih dokument nominira. On je krajnje oprezan u preuzimanju terminologije iz sadašnjeg vremena, ne koristeći takvu mogućnost, čak i kada se ona učini realnom. Autor je izvanrednom akribičnošću prikazao djelatnost Sabora, nacionalno-socijalnu strukturu poslanika i saborske aktivnosti, kao i proces izrastanja nacionalnih političkih organizacija u pravcu modernih političkih stranaka, koje su se profilirale kroz rad Sabora. Posebna vrijednost ove monografije je u činjenici da je autor akcent stavio na proučavanje unutrašnje-političkih kretanja i međunacionalnih odnosa u BiH u ustavnom periodu, koji su uvijek aktuelni u našoj zemlji i nikada dovoljno proučeni.

Knjiga profesora Juzbašića napisana je jasnim jezikom iskusnog naučnika. Ona je integralni dio autorovog opusa, koji duboko ponire u austro-ugarski period u Bosni i Hercegovini. Ovom knjigom akademik Juzbašić dodaje još jedno djelo koje ga afirmiše i svrstava među najbolje poznavaoce ovog perioda naše historije.

Edin Radušić